

Zmluvná pokuta v obchodných záväzkových vzťahoch

*Dušan Čurila**

Abstrakt

Zmluvná pokuta predstavuje veľmi obľúbený a efektívny zmluvný nástroj zabezpečenia záväzkov v rámci slovenského obchodného práva. Plní najmä preventívnu, sankčnú a reparačnú funkciu. V tomto článku sa autor zaoberá základnou právnou úpravou zmluvnej pokuty v Obchodnom a Občianskom zákonníku, porovnáva právne pravidlá v oboch zákonoch a zaoberá sa základnými atribútmi zmluvnej pokuty ako súkromnoprávneho nástroja. V článku je venovaný takisto priestor moderačnému právu súdu a najčastejším chybám, ktoré vznikajú pri formulácii zmluvnej pokuty. Autor sa popri interpretácii jednotlivých ustanovení venuje aj rozhodovacej činnosti slovenských súdov v tejto oblasti.

Kľúčové slová: obchodné právo, zmluvná pokuta, Obchodný zákonník, Občiansky zákonník, rozhodovacia činnosť súdov, obchodné záväzkové vzťahy

JEL klasifikácia: K200

Úvod

Jedným z veľmi bežných zabezpečovacích inštitútov v rámci obchodných záväzkových vzťahov býva zmluvná pokuta. Napriek bohatej frekvencii tohto nástroja však z praxe stále nevymizli mnohé praktické problémy, ktoré sú s týmto inštitútom spojené. V tomto článku sa zameriam v prvom rade na interpretáciu právnej úpravy zmluvnej pokuty v rámci súkromného práva, spestrenú významnými rozhodnutiami slovenských súdov a súčasne sa zameriam aj na ilustráciu najčastejších chýb, ktorých sa dopúšťajú podnikatelia v rámci svojej obchodnej činnosti.

* JUDr. Dušan Čurila, Ph.D. Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove. e-mail: dusancurila@gmail.com

Zmluvná pokuta je súkromnoprávnym nástrojom, ktorý má svoje významné využitie v rámci občianskoprávných, pracovnoprávných a obchodnoprávných vzťahov. Základným prameňom právnej úpravy pre aplikáciu zmluvnej pokuty v rámci obchodných vzťahov je zákon č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Obchodný zákonník“). Tento právny predpis však zďaleka nevyčerpáva celú matériu, o čom svedčí aj názov druhého oddielu („Niektoré ustanovenia o zmluvnej pokute“) v rámci šiesteho dielu, prvej hlavy a tretej časti Obchodného zákonníka. Aplikujúc teda pravidlo § 1 ods. 2 Obchodného zákonníka o subsidiárnom použití predpisov občianskeho práva, je druhým významným právnym predpisom, ktorý upravuje inštitút zmluvnej pokuty, zákon č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Občiansky zákonník“). Keďže Občiansky zákonník pôsobí v tomto smere k Obchodnému zákonníku ako predpis subsidiárny, bolo by vhodné začať pri výklade práve ním.

Základné atribúty zmluvnej pokuty

Zmluvná pokuta bola známa právnikom už v antike ako tzv. *poena conventionalis* (Ovečková 2011, s. 17). Podstatu sledovaného inštitútu vyjadruje § 544 ods. 1 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého: „*Ak strany dojednávajú pre prípad porušenia zmluvnej povinnosti zmluvnú pokutu, je účastník, ktorý túto povinnosť poruší, zaviazaný pokutu zaplatiť, aj keď oprávnenému účastníkovi porušením povinnosti nevznikne škoda.*“ Inštitút zmluvnej pokuty predpokladá v prvom rade existenciu hlavného záväzku, je teda záväzkom akcesorickým. Akcesorický atribút zmluvnej pokuty je však dôležitý len v okamihu vzniku práva na zmluvnú pokutu, pre neskoršie trvanie práva už vplyv nemá (Tintěra 2012, s. 83). Nevyhnutným predpokladom zmluvnej pokuty je ďalej dohoda účastníkov obchodného vzťahu. Ďalšiu podmienku a to podmienkou formy, určuje § 544 ods. 2 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého sa musí byť zmluvná pokuta dojednaná v písomnej forme. Toto ustanovenie upravuje tiež minimálne obsahové náležitosti tohto dojednania a tou je charakter (výška) zmluvnej pokuty alebo určenie spôsobu jej určenia. Niektoré odborné kruhy sú názoru, že zmluvná pokuta nemusí mať len charakter peňažnej sankcie, ale môže mať aj podobu nepeňažnej sankcie, ale s uvedením jej

peňažnej hodnoty. (Vozár 2013, s. 1120). Samozrejmosťou by malo byť exaktné vymedzenie povinnosti, ktorá bude zabezpečená zmluvnou pokutou. V praxi je bežné, že zmluvní partneri si poisťujú omeškanie druhej strany tak, že stanovujú zmluvnú pokutu v rozličných časových úsekoch (napr. pokutu za každú omeškanú hodinu, za každý omeškaný deň alebo za každý omeškaný týždeň). § 545a Občianskeho zákonníka, ktorý upravuje moderačné právo súdu sa v prípade obchodnoprávných vzťahov neaplikuje z dôvodu, že podobnú právnu úpravu (vrátane faktorov rozhodujúcich pre výšku aplikovaného moderačného práva) nájdeme aj v Obchodnom zákonníku.

V praxi dochádza k častému zamieňaniu inštitútu zmluvnej pokuty s inštitútom tzv. penále, aj keď všeobecný (aj právnický) jazyk chápe oba tieto výrazy skôr ako synonymné. Prispieva k tomu zjavne aj § 544 ods. 3 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého sa ustanovenia o zmluvnej pokute aplikujú aj na penále - teda pokutu určenú pre porušenie zmluvnej povinnosti právnym predpisom. V každom prípade však bude nevyhnutné rozlišovať medzi daným kontextom a konkrétnym právnym odvetvím.

Významný rozdiel medzi koncepciou zmluvnej pokuty podľa Občianskeho a podľa Obchodného zákonníka spočíva v tom, že občianskoprávna podoba zmluvnej pokuty je založená na zavinení, teda na subjektívnej zodpovednosti. Podľa § 545 ods. 3 Občianskeho zákonníka tak platí, že: „*Ak z dohody nevyplýva niečo iné, nie je dlžník povinný zmluvnú pokutu zaplatiť, ak porušenie povinnosti nezavinil.*“ Znenie tohto ustanovenia však umožňuje, aby si zmluvné strany dohodli aj v rámci občianskoprávneho vzťahu objektívnu zodpovednosť za zaplatenie zmluvnej pokuty.

Jedným z kľúčových atribútov zmluvnej pokuty je to, že tento inštitút pôsobí ako paušalizovaná náhrada škody. Toto pravidlo je zakotvené v § 545 ods. 2 Občianskeho zákonníka: „*Veriteľ nie je oprávnený požadovať náhradu škody spôsobenej porušením povinnosti, na ktorú sa vzťahuje zmluvná pokuta, ak z dojednaní účastníkov o zmluvnej pokute nevyplýva niečo iné. Veriteľ je oprávnený domáhať sa náhrady škody presahujúcej zmluvnú pokutu, len keď je to medzi účastníkmi dohodnuté.*“ Z prvej citovanej vety teda vyplýva, že ak si veriteľ chce uplatňovať voči protistrane zmluvnú pokutu vedľa náhrady škody, musí sa o tom s druhým účastníkom zmluvy výslovne dohodnúť. Druhý aspekt tohto problému je zohľadnený v druhej citovanej vete, podľa ktorej je dohoda nevyhnutná tiež v tom

případe, žeby výška náhrady škody presahovala výšku zmluvnej pokuty a tento rozdiel by si chcel veriteľ uplatniť. Vo vzťahu medzi zmluvnou pokutou a náhradou škody tento zákon pripúšťa existenciu dvoch typov dohôd:

- dohodu o možnosti uplatnenia si náhrady škody a zmluvnej pokuty úplne nezávisle od seba,
- dohodu o možnosti požadovať rozdiel medzi výškou náhrady škody a výškou zmluvnej pokuty v prípade, že sa nepoužije dohoda ad a).

Vyššie uvedené závery potvrdzuje aj konštantná rozhodovacia činnosť slovenských súdov a predovšetkým NS SR: „*zmluvná pokuta má povahu paušalizovanej náhrady škody. Povinnosť na jej zaplatenie vzniká pri porušení povinnosti upravenej v písomne uzavretej zmluve a (musí ísť o... pozn. autora) povinnosť konkrétne špecifikovanú, na ktorú sa vzťahuje zmluvná pokuta, ak nebude splnená*“ (Rozsudok NS SR zo dňa 31.01.2008, sp. zn. 1 Obdo V 119/2005). S otázkou paušalizácie náhrady škody je však spojená aj možnosť obchádzania zákona tzv. kvázi zmluvnou pokutou, teda zmluvnou pokutou priveľmi nízkou, ktorej zaplatením by mal byť uspokojený aj samotný záväzok k náhrade škody (Patěk 2006, s. 63).

Ak sa zmluvné strany nedohodnú na niečom inom, potom platí, že zaplatenie zmluvnej pokuty nemá vplyv na plnenie povinnosti, ktorú zmluvná pokuta pôvodne zabezpečovala (§ 545 ods. 1 Občianskeho zákonníka). To znamená, že ak by mal napríklad zhotoviteľ riadne a včas dodať objednávateľovi dielo, ktoré však nestihne odovzdať včas, zaplatenie zmluvnej pokuty zo strany zhotoviteľa za oneskorené dodanie diela nemá vplyv na jeho povinnosť dodať dielo, táto povinnosť totiž trvá aj naďalej.

K už napísanému je ešte potrebné dodať, že zmluvná pokuta nie je žiadnym príslušenstvom pohľadávky, ale samostatným zmluvným nárokom žalobcu proti žalovanému.

Moderačné právo súdu

Z hľadiska existencie a aplikácie moderačného práva je úplne kľúčový § 301 Obchodného zákonníka, ktorý znie: „*Neprimerane vysokú zmluvnú pokutu môže súd*

znižiť s prihliadnutím na hodnotu a význam zabezpečovanej povinnosti, a to až do výšky škody, ktorá vznikla do doby súdneho rozhodnutia porušením zmluvnej povinnosti, na ktorú sa vzťahuje zmluvná pokuta. Na náhradu škody, ktorá vznikla neskôr, je poškodený oprávnený do výšky zmluvnej pokuty podľa § 373 a nasl.“ Z citovaného vyplýva, že zákonodarca formuloval dva základné faktory, ktorými sa musí súd riadiť pri posudzovaní neprimeranej výšky zmluvnej pokuty: sú nimi hodnota a význam zabezpečovanej povinnosti. Je pozoruhodné, že zákonodarca dal súdu právomoc len znížiť a nie aj zvýšiť výšku zmluvnej pokuty, súd má teda v tejto súvislosti plniť predovšetkým úlohu akéhosi „ochrancu“ strany povinnej zaplatiť zmluvnú pokutu a zabrániť tým neprimeranému hospodárskemu prospechu druhej strany. Otázka hodnoty a významu zabezpečovanej povinnosti závisí vždy od konkrétnych okolností prípadu a aj od konkrétnej doby. Demonstratívne možno uviesť príklad, keď súd nižšieho stupňa odmietol aplikovať svoje moderačné právo a konštatoval, že: ... *dohodnutá zmluvná pokuta 0,05% zodpovedá ročnej výške 18,25%, ktorá výška v čase uzatvárania zmluvy na rok 1996 bola bežnou, a preto s poukazom na § 301 Obchodného zákonníka, nie je dôvod na využitie moderačného práva.*“ (Rozsudok NS SR zo dňa 20.01.2009, sp. zn. 4 Obo 210/2007). V istom ďalšom prípade rozhodol okresný súd opačne, teda o využití moderačného práva pri výške zmluvnej pokuty, jeho postup bol následne odobrený odvolacím aj dovolacím súdom. V rekapitulácii sporu NS SR uviedol, že: „*Súd pri rozhodovaní použil moderačné právo, teda nepriznal zmluvnú pokutu v celej výške, v akej bola stranami dohodnutá a ktorú žalovaný jednostranne započítal v celkovej výške 57 127,16 eur. V tomto prípade súd použil moderačné právo, nakoľko počas konania bolo preukázané, že žalobca vynaložil všetko úsilie, aby včas ukončil dielo a odovzdal ho žalovanému. Jedným z dôvodov, prečo došlo k oneskorenému ukončeniu diela, bola skutočnosť, že žalobca nemal finančné prostriedky od žalovaného za ukončené časti diela, pričom žalobca využíval na preklopenie nedostatku finančných prostriedkov aj úvery. Súd prvého stupňa dospel k záveru, že takto vypočítaná zmluvná pokuta žalovaným je neprimerane vysoká a mohla by viesť k neprimeranému hospodárskemu poškodeniu žalobcu, vo vzťahu k porušenej povinnosti. Zákon umožňuje zasiahnuť do zmluvných vzťahov a tieto vzťahy medzi účastníkmi modifikovať, ale súd nemôže zmluvnú pokutu odpustiť. Súd prvého stupňa v rámci moderačného oprávnenia nepriznal z výšky 57 124,16 eur polovicu, t. j. 28 562,08*

eur.“ (Uznesenie NS SR zo dňa 19.06.2012, sp. zn. 5 Obdo 24/2012). Odborníci poukazujú na rozhodovaciu činnosť českých a slovenských súdov, ktoré v zásade rešpektujú zmluvnú pokutu vo výške jednorazovej 1/50, jednorazovej 1/10 z hodnoty zabezpečovaného záväzku alebo 1/100 z hodnoty zabezpečovaného záväzku za každý deň omeškania (teda opakovanej), ale ako neprimeranú už hodnotili zmluvnú pokutu vo výške 1/50 z hodnoty zabezpečovaného záväzku za každý deň omeškania (Vozár 2013, s. 1126-7).

Skutočnosti nemajúce vplyv na inštitút zmluvnej pokuty

Obchodný zákonník vo viacerých svojich ustanoveniach určuje viaceré skutočnosti, ktoré nemajú vplyv na inštitút zmluvnej pokuty. Podľa § 302 Obchodného zákonníka je tak napríklad zmluvná pokuta „imúnna“ od jednostranného právneho úkonu, ktorým je odstúpenie od zmluvy. K porušeniu povinnosti zabezpečenej zmluvnou pokutou však musí dôjsť ešte pred odstúpením od zmluvy (Eliáš 2008, s. 1570). Ďalšie príklady môžeme nájsť v rámci ustanovení, ktoré upravujú solúciu. Riadnym splnením záväzku (teda jeho splnením riadne a včas), ako aj neskorým splnením záväzku záväzok zaniká. V prípade, že ide o vadné plnenie záväzku, záväzok zaniká až uspokojením nárokov, ktoré vznikajú z vadného plnenia. Podľa § 324 ods. 4 Obchodného zákonníka však platí, že neskoré splnenie záväzku ako aj uspokojenie nárokov veriteľa, ktoré mu vznikli z vadného plnenia, sa nedotýka jeho nárokov na zmluvnú pokutu. Rozhodné teda bude len to, či došlo alebo nedošlo k porušeniu zmluvnej povinnosti. Nezávislosť zmluvnej pokuty od uplatňovania nárokov z vadného plnenia je navyše potvrdená aj v prípade kúpnej zmluvy, čo potvrdzuje § 436 ods. 4 Obchodného zákonníka, § 440 ods. 1 Obchodného zákonníka, ako aj § 437 ods. 3 Obchodného zákonníka: „*Ak kupujúci požaduje odstránenie väd tovaru, nemôže pred uplynutím dodatočnej primeranej lehoty, ktorú je povinný poskytnúť na tento účel predávajúcemu, uplatniť iné nároky z väd tovaru, okrem nároku na náhradu škody a na zmluvnú pokutu, ibaže predávajúci oznámi kupujúcemu, že nesplní svoje povinnosti v tejto lehote.*“ Poslednou skupinou právnych skutočností, ktoré nemajú vplyv na povinnosť platiť zmluvnú pokutu sú tzv. okolnosti vylučujúce zodpovednosť za škodu. Podľa § 374 ods. 1 a 2

Obchodného zákonníka sa za tieto okolnosti považuje taká prekážka, ktorá vykazuje tieto znaky:

- nastala nezávisle od vôle povinnej strany,
- bráni strane v plnení jej povinnosti,
- nemožno racionálne prezumovať, že by povinná strana túto prekážku resp. jej následky odvrátila alebo prekonala,
- v čase vzniku záväzku nemohla byť táto prekážka stranou predvídateľná,
- nevznikla v čase, keď povinná strana bola v omeškaní s plnením svojej povinnosti,
- nevznikla z jej hospodárskych pomerov.

Najčastejšie chyby v súvislosti so zmluvnou pokutou

Veľmi častým nedostatkom pri koncipovaní sledovaného inštitútu je neurčité formulovanie zabezpečovanej povinnosti, ako aj povinnosti zaplatiť zmluvnú pokutu. Neurčitosť formulácie je spôsobovaná veľmi častým využívaním internetových zmluvných formulárov, ich nedokonalým prerobením a vznikom nesúrodých právnych viet. Časti zmlúv upravujúce zmluvnú pokutu tak bývajú prakticky neaplikovateľné a pre svoju neurčitosť a nezrozumiteľnosť bývajú v tejto časti zásadne absolútne neplatné. Občas sa stáva tiež to, že časti zmluvy upravujúce zmluvnú pokutu odkazujú na články zmluvy upravujúce povinnosti strán, pričom nie je jasné, ktoré články mali kontrahenti skutočne na mysli. Medzi ďalšie chyby by som zaradil určenie neprimerane vysokých zmluvných pokút, ktoré nekorešpondujú so zabezpečovaným rizikom, ani s aktuálnym trhovým stavom.

Záver

V tomto príspevku som sa zamerlal na problematiku zmluvnej pokuty v obchodných záväzkových vzťahoch, ktorá predstavuje dôležitý a veľmi frekventovaný nástroj zabezpečenia obchodných záväzkov. Dominantnou metódou, ktorú som v tomto článku aplikoval, bola deskriptívna a hermeneutická metóda. Prínosom tohto článku je prepojenie právnej teórie z oblasti obchodného práva s praktickou aplikáciou zmluvnej pokuty v rozhodovacej činnosti súdov. Došiel som k

záveru, že medzi doktrinálnou interpretáciou ustanovení o zmluvnej pokute a súdnou aplikačnou praxou nejednajú frekventované priepastné rozdiely.

Okrem zabezpečovacej (preventívnej) funkcie plní zmluvná pokuta v súčasnosti aj veľmi efektívnu sankčnú a reparačnú funkciu. Právna úprava inštitútu zmluvnej pokuty v obchodnoprávných vzťahoch si vyžaduje dobrú znalosť Občianskeho aj Obchodného zákonníka. Jednotlivé ustanovenia týchto zákonov o zmluvnej pokute však v zásade nespôsobujú vážne interpretačné problémy. Napriek tomu by som v praxi odporúčal nechať formulovanie inštitútu zmluvnej pokuty radšej pre skúseného juristu.

Zoznam použitej literatúry

- ELIÁŠ, K., 2008. Smluvní pokuta. In: ELIÁŠ, Karel et al. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. sv.*. Praha: Linde Praha, ISBN 9788072017.
- OVEČKOVÁ, O., 2011. *Zmluvná pokuta*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION. ISBN 9788080783860.
- PATĚK, D., 2006. *Smluvní pokuta v obchodních vztazích*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 8071795380.
- TINTĚRA, T., 2012. *Smluvní pokuta v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Leges., ISBN 9788087576274.
- VOZÁR, J. in PATAKYOVÁ, M. a kol., 2013. *Obchodný zákonník, Komentár*. Praha: C.H.Beck. ISBN 9788089603121.
- Rozsudok NS SR zo dňa 31.01.2008, sp. zn. 1 Obdo V 119/2005, dostupné na <http://www.supcourt.gov.sk>
- Rozsudok NS SR zo dňa 20.01.2009, sp. zn. 4 Obo 210/2007, dostupné na <http://www.supcourt.gov.sk>
- Uznesenie NS SR zo dňa 19.06.2012, sp. zn. 5 Obdo 24/2012, dostupné na <http://www.supcourt.gov.sk>

CONTRACTUAL PENALTY IN BUSINESS CONTRACTUAL RELATIONSHIPS

Abstract

Contractual penalty is a very popular and effective tool for ensuring contractual obligations in the Slovak commercial law. Contractual penalty has a particular preventive, punitive and reparation function. In this article, the author deals with the essential rules of the contractual penalty in the Commercial and Civil Code, compares the legal rules in both laws and deals with the essential attributes of the contractual penalty as a private tool. The article is also focused on a moderation law court and on the most common errors that occur in the formulation of contractual penalties. Author deals with the interpretation of various legal rules and also with decision-making activities of Slovak courts in this theme.

Key words: commercial law, contractual penalty, commercial code, civil code, decision-making of the courts, business contractual relationships

JEL klasifikácia: K200 Regulation and Business Law: General

JUDr. Dušan Čurila, Ph.D.

Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove

e-mail: dusancurila@gmail.com